

HORVÁTH-SZULIMÁN ZSUZSANNA

A mari testrésznevek etimológiai vizsgálata

This paper discusses the terms for exterior body parts in Mari (Cheremis). Non-compound terms were collected and classified according to their origin. The list includes 73 terms for body parts culled mainly from the Mari dialectal collection by Ödön Beke but also from dictionaries and other works listed in the bibliography.

A következő példatár készülő doktori disszertációm egyik fejezetét alkotja, melyben az egyszerű mari külső testrésznevek szerepelnek. Ezen testrésznevek felkutatásában legnagyobb segítséget a Beke Ödön által hátrahagyott Mari Nyelvjárási Szótár (MNYsz) jelentette, ezt forgatva gyűjtöttem össze és csoportosítottam a terminusokat. Munkámhoz egyéb szótárakat és kiadványokat is felhasználtam, melyek adatai az irodalomjegyzékben olvashatók. Ezen kívül sok etimológia elkészítésében témavezetőm, Prof. Bereczki Gábor szóbeli közléseire is hagyatkoztam.

Szavak bizonyos témakör szerinti csoportosításával már rengeteg nyelvben készültek tudományos munkák. Az ilyen esetekben a rokonságnevek és a színnevek után talán a leggyakrabban előforduló a külső testrésznevek felépülése egy adott nyelvben. Ebben a témában már folytak kutatások finnugor nyelveket vizsgálva is (finn, hanti, manysi), a mari nyelv esetében azonban mindeközéig még nem. Jelen fejezet 73 mari egytagú, külső testrésznév eredetét próbálja megvilágítani.

1. *ci* 'csecs'

JT *ci* (gyermeknyelvi – gyny.) 'csecs' (Beke 3112).

2. *ćakan* 'sarok'

M *jol-ćakan* 'a láb sarka'; MK *ćakan* 'sarok (lábé, csizmazé)'; MK *kem-ćakan* 'csizmasarok'. (Beke 3013) < csuv. *ćakan* 'kakassarkantyú' (ČuvRSI).

3. *ćapa* 'láb'

P B M U C Č *ćapa*; J K *ćapa* (gyny.), 1. 'láb' (Beke 3023).

4. *číze* 'csecs'

P B BJ M Č *číze*, BJp *číze*, MK *čízə*, UP USj US *čízə*, UJ C *čəze*, CČ JT *cəze*, JO *cəzə*, V K *cəzə* 'csecs' (Beke 3120–3121).

A csuvas *čəčə* 'ua.' (ČuvRSI.) átvétele. A szóbeljeji csuvas *č* **č* hangértékben került át a cseremiszbbe, ahol **č* > **ś* > *z* változáson ment keresztül. Analógiás példa a csuvas *ača* 'kisgyerek' cser. *aza*, *ažza*, *žžə* megfelelése (l. Bereczki 1994: 51). A szónak létezik gyereknyelvi változata is: UJ CÜ *čizi*, CK *čizi* (gyny.) 'csecs' (Beke 3121).

5. *čonga* 'térdkalács'

UJ C *čonga*, JT *coŋGa*. 1. 'domb, halom'; 2. 'zsombék'; 3. 'magas' (föld); BJp *wuj-čonga* 'fejtető'. BJ *pulwuj-čonga* 'térdkalács' (Beke 3151–3152); BJp M CK *čanga-lu* 'lábszárcsont (BJp), bokacsont (M CK), csipőcsont (CK)' (Beke 3022). Vö. osz. *čong* 'csúcs' (Gordeev 1985: 101; Bereczki 1992: 91).

A *čanga* a *čonga* nyelvjárási változata lehet. A szó iráni eredetű és 'domb' jelentése miatt hasonlóságon alapuló névátvitelről lehet szó.

A cseremiszbben nem gyakori jelenség, de előfordul, hogy a második szótagi *a* hatására az első szótagi *o*-ból *a* lesz, pl. P B U C Č *waštar* ~ M MM JT *woštar* 'jávorfá' (Beke 111).

5a. *čunğa* 'térdkalács'

M MM MK U C *čunğa*, CČ JT V *cünGa*, JO *cünğa*, K *cəŋga* 1. 'domb, halom' (M MK); 2. 'rakás' (M MK U JT); 3. 'gombóc' (hús, kendermag); 4. 'térdkalács' (KA) (Beke 3191).

Mind hangalak, mind jelentés tekintetében oly nagy a hasonlatosság a *čonga*, *čöŋga* alakokkal, hogy ezeknek változata kell, hogy legyen.

6. *čuyo* 'pénisz'

P UJ CK Č *čuyo*, UP *čuyə*, C Č JT *cŷyo*, JO V *cŷyü*, K *cəyə* 'penis' (Beke 3176) < csuv. *čəyə* ua. (ČLČ 233). Vö. m. *csök*, *csék*; votj. *čukaŋo* (Gombocz BTLU 63).

7. *čurij* 'arc'

P B M *čurij*, UP *čurej*, *čure*, UJ CÜ *čuri*, C Č *čəri*, JT *čəre*, JO V *cərej*, K *cəre* 1. 'szín', 2. 'arc'; 3. 'arcszín'; B *čurij-βəlš*, UP *čure-βilš*, UJ *čuri-βəlš*, USj *čure-pilš*, JT *cəre-βəlškš* 'arc'. Vö. tat. *čəraj* 'ua.' (Beke 3197–3198); B *čurij-βəlš*, UP *čure-βilš*, UJ *čuri-wəlš*, USj *čure-pilš*, JT *čərij-βəlškš* 'arc' (Beke 3197).

A cseremisiz szót Räsänen (TLC 81) a tatár *čuraj* 'ua.' szóval veti egybe. A cseremisiz és a tatár szó kétségtelenül kapcsolatban van egymással, de a cseremiszbbe nem közvetlenül a tatárból került át. A tatár szó első szótagi

magánhangzója finnugor átírásban *ä*, ami korábbi *i*-re megy vissza, s ennek a cseremiszi tatár jövevényszavaiban soha nincs *u* megfelelője (Bereczki 1994: 74). A csuvas nyelvújításokban azonban van *i* ~ *u* váltakozás (Bereczki 1994: 78). A csuvasban viszont nincs meg az *u*-s cseremiszi szó megfelelője. Bizonyára egy kihalt bolgár-török nyelvújításból kerülhetett át a szó.

A B *čurij-βäläš* stb. 'arc' (tkp. 'arc + fül') összetételhez hasonlóakat szép számmal találhatunk a rokon nyelvekben is (pl. m. *arc* < *orr* + *száj*), de a cseremiszi példa első tagja idegen eredetű, ezért kései, belső cseremiszi képződmény lehet. A cseremiszi ilyen még: *kit-jol* 'végtagok' (tkp. 'kéz + láb'); *süm-mokš* 'belső részek, belsőség' (tkp. 'szív + máj').

8. *d'älme* 'nyelv'

P BJp. CÜ *d'älme*, B UJ CK Č JT *jälme*, US *jälmä*, UP USj. *jilmä*, M *d'ülmö*, MK *d'ülmö*, JO V K *jälma* 1. 'nyelv' (testrészt) (Beke 421) | lp.N *njal'bme* | ostj. *hälam* | wog. *hülam*, *hülam* | ung. *nyelv* <PFU **hülmä*> öcs. **jilmä*; (MSzFE 480–481; UEW 313–314; Bereczki 1992: 10).

9. *erde* 'comb'

P B M C Č JT *erde*, UP US USj. *erdä*, UJ *ördö*, MK JO V *erdä*, K *ärda* 'comb' (Beke 280); P B M V *ördöz*; MK *ördüz*; UJ C JT *ördöz*; Č JO K *ördaž*; UP *örž*. 1. 'oldal' (Beke 1737) | mord. E M *irdes* | lp.N *ær'te* | wotj. *urd*, *urd-li*, *urdes* | syrj. *ord-li*, *ordę*, *erdę* < PFP **ertä*> öcs. **erdä* ~ *ördä-ž*; (MSzFE 498; UEW 625; Bereczki 1992: 47).

A cseremiszi *ördöz* szónak nemcsak általában vett 'oldal', hanem testrészt jelentése is van. Ezt bizonyítják Beke példái is, pl. UP *öržec' wür lektes'* 'oldalából vér jön ki' (Beke uo.). A cseremiszi *erde* és *ördöz* ugyanannak a szónak két változata. Az *ördöz* változatban a *-ž* képző (Bereczki 2002: 192–193). A rokon nyelvi megfelelők előfordulnak képzővel és képző nélkül is (l. *ördöz*). Az *erde* ~ *ördöz* típusú alternációra párhuzamul szolgálhat a cser. P B UJ JT *šäläž*, UP *šiläž* 'derék' (Beke 2346) ~ (Wichm) M *šile* 'Rücken' (l. UEW 772); P BJp. MK *šorž*, MM *šorž* 'arasz' (Beke 2467) ~ (Wichm) JU *šor* 'ua.' (l. UEW 448).

9a. *ördöz* 'oldal'

L. *erde*.

10. *jäžänla* 'nyakcsigolyák'

K *ježän*, UJ B BJp. M CÜ CK Č JT *jäžän*, MK *jižij*, UP US USj. *jižän*, JO V *jäžän*. 1. 'íz, izület': *šü-jäžän* 'nyakcsigolya' (Beke 456–457) | fi. *jäsen* (>lp.N *jäsän*) | est. *jäse* | mord. E *ežne*, M *jäžhä*, *äžhä* | wotj. S K G *joz*, MU *d'oz* | syrj. S

P *jez*, VO *jez*, S *jez-vij*, P *jezna* | wog.N *jis* | ? ung. *íz, izmos* <PFP **jäse (jäsne)*> őscser. **jižǝŋ* (MSzFE 333; UEW 94–95; Bereczki 1992: 11).

A szó alapjelentése 'íz, ízület', és a *-la* többesjellel kapja meg a 'nyakcsigolyák' jelentést, illetve a *šü* 'nyak' szó leválasztásával.

11. *jol* 'láb'

P B Jp. M CÜ *d'ol*, B U CK Č JT *jol*, JO V K *jal* 1. 'láb' (Beke 465–471) | mord. E *jalgo*, M *jalga* 'gyalog' | lp.N *juol'ge*; L *juol'kē*; K T *jilke*; Kld. *jülk*; Not. *juolk*; A *jułgit* (Pl.) | fi *jalka* | est. *jalg* | ung. *gyalog* <PFU **jalka*> őscser. *jol* (MSzFE 230; UEW 88–89; Bereczki 1992: 11).

12. *kap* 'test'

P B M U C JT *kap*, JO JP V K *käp*; 1. 'test' (Beke 641) <csuv. *kap* 'külső, forma, alak' (ČLČ 141). Vö. m. *kép* (BTLU 93–94.).

13. *kawa* 'has'

P B M U CK Č JT *kawa* 'has' (Beke 603); <csuv. *keBe* <ar. *kāba* 'égbolt' (ČLČ 139).

Arab eredetű szó, de a cseremiszbbe csuvas közvetítéssel került be. A csuvasban 'ég, pogány istenség' jelentése van. Csak a cseremiszbben lett testrésznév belőle, valószínűleg a has és az égbolt domborúsága miatt, hasonlóságon alapuló névátvitellel (Bereczki Gábor szóbeli közlése).

14. *kawal* 'sarok'

K *kawal* 'sarok' (Beke 603; UEW 160, 652).

Ismeretlen eredetű szó.

15. *keka* 'bögyörő, kis fiú nemi szerve; pénisz'

P B MK UP ČN M *kika*, B Jp. *kekaj* (Beke 685).

A szó elterjedése majdnem egybeesik a következő szóéval, minden bizonnyal annak a változata. A hangtani különbség talán hangfestő vagy gyermeknyelvi jelleggel magyarázható. (Bereczki Gábor szóbeli közlése)

16. *keye* 'pénisz'

B B Jp. MK *keye* (gyny) 'pénisz' (Beke 685); (PS) *keye* <wotj. *gogo, gogi* | syrj. Ud. P *gēg*, I *geg* (Bereczki 1992: 116).

A cseremiszb szó votják kölcsönzés (l. Bereczki uo.), mert permi eredetű szó esetén a permi szóbelsei *g*-nek szabályosan *ŋk*-ként kellene megjelennie a cseremiszbben.

17. *kəðal* 'derék'

P B MK UJ C Č JT *kəðal*, M *kiðal*, BJp. UP USj.US *kiðal*, JO V K *kəðal* 1. 'közép, középső'; 2. 'derék' (Beke 723); P B *küðǎlnö*, CK *küðǎlnö*, P B M *küðǎn*, UP *küðǎn* (Beke 723–726) | ostj. *köt* | wog. *kot'al*, *kät'ǎl* | ung. *köz, közép* < PFU **kitə* (**kütə*) > őscser. **kið* ~ **küð*- (MSzFE 379–380; UEW 163; Bereczki 1992: 15).

18. *kəlǎmde* 'köldök'

P B M UJ C Č ČČ JT *kəlǎmde*, MK *kilimdə*, UP USj *kilǎmdə*, US *kəlǎmdə*, JO K *kələmdə*, V *kələmDə*. 1. 'köldök' (Beke 734).

A *kəl* 'kötő, húr, fogantyú' szó származéka. Az *-mde* ritka denominális névszóképző (l. Bereczki 2002: 200–201).

A cser. *kəlǎmde* szó *kəl* alapszavának etimológiája a következő: P B M UJ C Č JT *kəl*, MK UP USj. US *kil*, JO V K *kal* 1. 'fogantyú'; 2. 'kötő, húr' alakban és jelentésben közli a kérdéses szót Beke (MNySz 3: 728–729). A 'köldök' jelentésű szó a 'kötő' jelentésváltozatból fejlődhetett. Az UEW (135) a fi. *köysi* (Gen. *köyden*) 'Strick, Seil, Tau' szóval veti egybe kérdőjellel a cseremiszi szót. Azért használ kérdőjelet, mert a finn alapján kikövetkeztethető **ð* > cser. *l* hangfejlődésre ez lenne az egyetlen példa. Ezért valószínűbbnek tartja, hogy a cseremiszi szó tatár kölcsönvétel. Az SSA (II. 487) is a fi. *köysi* szóval tartja összetartozónak a cseremiszi *kəl*-t. Legrészletesebben Bereczki foglalkozott a cseremiszi lexémával. Szerinte is köze van a cseremiszi szónak a fi. *köysi*-hez, ahogyan a SKES is állítja, továbbá a zürj. (WUo.) Sz. Pecs Lu *kel*, V Ud P *kev* 'Bindfaden, Schnur, Band (zum Zubinden)'; votj. (Wichm) G *kal* 'Halsschnur' szavakhoz. Nem lehet azonban közvetlen a kapcsolat, mivel a finn szó alapján kikövetkeztetett szóbelseji **ð*-nek egyetlen más esetben sincs *l* folytatása a cseremiszi nyelvben. Lehet azonban őspერი v. ősvotják kölcsönzés a cseremiszi szó. Az őscseremiszi **kil* alakot lehet kikövetkeztetni, s a permi szavak is palatális hangrendű őspერი alakra mennek vissza (l. ESK) (vö. Bereczki 1977: 62; 1992: 98–99; LU 41: 190.)

A tárgyalt cseremiszi szó 'húr' jelentését az azonos hangalakú tatár szó hatása alatt bekövetkezett jelentésváltozásnak lehet tartani. Räsänen ebben a jelentésben tatár kölcsönzésnek is veszi (l. TLČ 37).

19. *kəñer* 'könyök, alkar'

BJp. UJ C Č ČN JT *kəñer*, P BJ *kiñer*, K *kəñer* 1. 'könyök, alkar' (Beke 740–743) | mord.E *keñe'e*, *käñir*, M *keñer* | lp.N *gär'dnyel*, L *kar'nyel* | fi. *kyynärä*, *kyynäs* (dial.) *kyinärä*, *kyynärpää* | est. *küünar*, *küünarpea* | votj. *gır-pum*, *găr-pun* | syrj. *gır*, *gırža* | ostj. *köñji* | wog. *känyel* | ung. *könyök* (dial. *könyék*) < PFU

kiña* (küñä*) > őscser. **kiñer*; (MSzFE 372–373; UEW 158–159; Bereczki 1992: 16).

A cseremisiz *käñer-wuj* (I. *wuj*) összetétel finn-permi eredetű lehet, de a cseremisiz az eredeti 'fej' jelentésű szót egy újabbra cserélte. (Bereczki Gábor szóbeli közlése)

20. *kit* 'kéz'

P B M U J V K *kit*, CÜ CK Č *kät* 'kéz' (Beke 801–805) | mord. E *ked'*, M *käd'* | lp. N *giettä*, L *kiehta*, K T Kld. *kätt*, Not. *kieht*, A *kit* | fi. *käsi* | est. *käsi* | wotj.–syryj. *ki* | ostj. *köt*, *ket* | wog. *kät* | ung. *kéz* < PFU **käte* > őscser. **kit*; (MSzFE 262–263; UEW 140; Bereczki 1992: 17).

21. *koñla* 'hónalj'

P B *koñla*, U CK JT V *koñla*, K *koñgla* 1. 'hónalj' (Beke 871–872) | mord. *kaval*: E *k. alks*, M *k. al* | est. *kangla*, *kangel* < PFV **kañla* > őscser. **koñla*; (UEW 645, Bereczki 1992: 19).

22. *kopa* 'talp, tenyér'

P B Jp M U C Č JT *kopa*, JO V *kapa* 'talp, tenyér' (Beke 874).

Vasiľev szótára szerint ennek a szónak van *kopka*, *koptak* változata is. Eredete ismeretlen, de ha a *-ka*, *-tak* képző, akkor lehet csuvas vagy bolgár-török eredetű (Andreev 1957: 54–55; Bereczki 2002: 216–217).

23. *kormâž* 'marok'

P B M U C Č JT JO K *kormâž*, MK V *kormüž* 'marok' (Beke 889–890) | mord. M *kurmoš* | wotj.–syryj. *kiryj* < PFP **kurm.ž* > őscser. **kormâž* (UEW 677; Bereczki 1992: 20).

24. *kowarće* 'far'

P B M UJ C Č JT *kowarće*, MK UP *kowarčê*, JT *kowarce*, JO V K *kawarcê* 1. 'far, farpofa' (Beke 810).

A cseremisiz szó összetartozik a csuvas *kovarča*, *kuvarča* 'Lende (des Pferdes), Hinterbacke' alakokkal (ČLČ 248–249), de Räsänen nem tudja eldönteni a kölcsönzés irányát. Valószínűleg közös szubsztrátum eredetű mindkét nyelvben a szó (Bereczki Gábor szóbeli közlése).

25. *kutan* 'segg'

P B M U CÜ K *kutan*, CK Č J V JP *kütan* 'segg, far, hátsó rész' (Beke 1075–1079) < csuv. **koDan*; Ašm. *koDana* (ČLČ 152).

26. *küč* 'köröm'

P Bjp. UP C Č *küč* B *küč*, BJ *küč*, M *küčö*, MK *küčö*, UJ *küčö*, JT JO *küč*, V *küč*, K *kəč* 'köröm, karom, pata' (Beke 1142) | mord.E *kenže*, M *kenžä* | lp.N *gâža*, L, K T *kanc*, Kld. *konc*, Not. *kocc* | fi *kynsi* | est. *küüs* | wotj. *gǫžǫ*, *gǫžǫ*, G *gǫžǫ* | syrtj. *gǫž* | ostj. *kõnč*, *kõnč* | wog. *künš*, *käš*, *kos* < PFU **kinče* (**künče*) ~ **kiče* (**küče*)> öscser. **küč*; (SKES 255; UEW 157; Bereczki 1992: 26).

27. *laŋga* 'tarkó, nyakszirt'

K *šü-laŋga* 'nyakszirt, tarkó' (Beke 1169, 2595).

A cseremisz szó összefügg a csuv. *lankaška* 'gödör' stb. jelentésű szóval (ČuvRSI.). A csuvas szókezdő *l* arra mutat, hogy a szó nem eredeti, valószínűleg cseremisz kölcsönzés. A cseremisz szó pedig, ismeretlen eredetű.

28. *lapa* 'tenyér, talp'

K *lapa* 'tenyér, talp' (Beke 1176) < or. *lapa* 'mancs, láb'.

29. *lepkä* 'homlok'

K *lepkä* 'homlok' (Beke 1217); B *šanga-loпка* 'homlok' (Beke 1293).

A török nyelvekben nincs szókezdő eredeti *l*, tehát a kölcsönzés csak a mariból a csuvas felé történhetett. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy Beke csak hegyi területről közöl adatot. Viszont a *-ka/-kä* képző csuvas (Bereczki 2002: 216–217). Legvalószínűbb, hogy egy szubsztrátumelemről van szó.

30. *loyar* 'torok, gége'

P B M UP C Č *loyar*, J V K *loyer* 'gége, torok' (Beke 1271).

A szó ismeretlen etimológiájú, lehetséges a hangfestő eredet. A szóvégi *-ar/-er* váltakozás azzal magyarázható, hogy a cseremisz nyelvérzék a végződést az azonos hangzású gyűjtőnévképzővel azonosította (Bereczki 2002: 181).

31. *lölaš* 'térdkalács'

P *lölaš*, B BJ Bjp. *nölaš*, M Č *nölaš*, MK *nüläš*, UP US *lelaš*, Usj. UJ *nelaš*, CÜ *nölaš*, JT JŠ *nelaš*, Č *lölaš*, CK *lölakš*, ČN *nölakš*, CČ *nelaš*, JT *lülakš*, V *leläkš*, K *lüläš*. 1. 'pereszlen'; 2. 'térdkalács' (K); (Beke 1317–1318) | fi. *läyli*, *läylä* | ?lp. R *lieulos*, *leulok* [?] ostj. Trj. Mj. *liA* < PFV **läwls* > öscser. **lelš*, *nelš* (UEW 243).

Hasonlóságon alapuló névátvitel, eredetileg nem testrésznév volt. A *lölaš*, *nelaš* stb. szó a *lele*, *nele* 'nehéz' (Beke 1211) szó származéka, tulajdonképpen nehezéket jelent, azt a karikát, amely segíti az orsó pörgetését. A *lele*, *nele* szavaknak a finn-volgai nyelvekben is vannak megfelelői (UEW 243).

32. *mel* 'mell'

P B M U C Č J K *mel*, UJ *wer-* 1. 'mell' (Beke 1418-1420) | mord. E *tuvoñ mel'ke*, M *mälkä* | fi. *mälvi* | est. *mälv* | lp.N *miel'gâ* | wotj. *mâl* | ostj. *möyäl, mewäl* | wog. *mäwäl, mayl* | ung. *mell* < PFU **mälke* (**mälje*) > őscser. **mel* (MSzFE 430–431; UEW 267, Bereczki 1992: 36).

33. *moyâr* 'test, törzs'

P B M U C Č JT JO JP V *moyâr*, MK *moyür*, K *moŋgâr* 1. 'test' (Beke 1454) | wotj. (Munk.) S *migor*, K G J *mugor* | syrj. V P *mig*, VO I *miger* | ung. *mag, maga, magas, magló* 'szaporítás végett tartott disznó', *magvas* < PFU **muyks* (UEW 286; Bereczki 1992: 102).

A hegyi cseremisiz (K) *moŋgâr* alak felel meg szabályosan a permi és a magyar szavaknak. A nazális nélküli *moyâr*, *moyür* változatok votják hatással magyarázhatók, amint erre Bereczki is rámutat (l. ih.).

34. *mošna* 'herezacskó'

MK, JP *mošna*; UP CÜ C Č *mosna*. 1. 'herezacskó'; 2. 'herezacskó a herével együtt' (Beke 1464).

A *mosna-γalta* 'herezacskó', *mosna-γokla* 'ágyék, a here és a comb közti rész'. A *mošna* szó az or. *mošna* 'erszény, pénzeszacskó' jelentésű szó átvétele. A *γalta* a (Beke 627) P B M U *kalta* 'börtáska, zacskó, doboz' szóval azonos. Intervokális helyzetben a *k* gyakran spirantizálódik a cseremisizben. A cseremisiz *kalta* szó a tatár *kalta* 'Tasche, lederner Beutel' (TLČ 33) szó átvétele. A P B M UP C Č *kokla* 'köz- közép' (Beke 839) szó, amelyben a *k* intervokális helyzetben ugyanúgy spirantizálódott, mint a *kalta* esetében. Ez a szó a cser. *kok* 'kettő' jelentésű szó *-la* helynévképzővel ellátott változata.

35. *muno* 'tojás, here'

P B M UJ CÜ *muno*; UP *munô*; CK Č JT *mûno*, JO JP V *münû*; K KB *mânê* 1. 'tojás, here' (M csak 'here'), 2. 'herezacskó' (P M MK) (Beke 1491) | fi. *muna* | est. *muna* | lp.N. *mânne~mõnne* | mord. E, M *mona* | ostj. *moñ, mǎn* | wog. *man, mon* | ung. *mony* (dial. 'tojás, here'), *mogyoró, monyas* (dial.) | jen. *mona* < PU **muna* > őscser. **munô* (UEW 285–286).

A rokonnyelvekben szélteben ez a két jelentése van a szónak, így mindkettő az alapnyelvig visszavezethető. A Beke szótárban szereplő UP *munô koptak*; K *mânê- mešák* 'herezacskó' uo. A *koptak*, mint fentebb láttuk, ismeretlen eredetű, de a képző miatt nagy a valószínűsége a csuvas eredetnek (l. *kopa*). A *mešák* szó az or. *mešok* 'zsák' jelentésű szó átvétele.

36. *muškundo* 'ököl'

P B M *muškundo*, MK *muškundŭ*, UJ CŮ *muškĕndo*, UP *muškĕndĕ*, CK Č JT *müškündo*, JO *müškündŭ*, V *müškündüş*, KŠ *māškĕndĕ* 'ököl' (Beke 1503) | mord. E *mokšna*, M *mokšenda* | wotj. *mijžig* | syrj. *mijžik* < PFP **mučkɜ* > őscser. *muškĕ-ndĕ* (FUV 115; UEW 704; Bereczki 1992: 39).

37. *müškür* 'has'

P B M CK *müškür*, UP UJ CŮ Č *müškĕr*, JT JO V *müškür*, K *māškĕr* 'has, domborulat'. (Beke 1534). | wotj. *miš* | syrj. *miš*, *miškir* < PFP **miškɜ* (*müškɜ*) > őscser. **müškĕ-r* (SKES 348; UEW 112–114, 703; Bereczki 1992: 41).

38. *ner* 'orr'

MK *neř*, P B M UJ C Č J V K *ner*, UP *ńer* 1. 'orr, vég, hegy' (Beke 1554) | mord. E *ńeř*, M *ńär* | lp.N *nierrá* | wotj. *njř*, *nĕr* | syrj. *njř*, *nür* | ostj. *ńir*, *nir* | jur.sam. *ńeri*; < PU **nere* > őscser. **ner* (MSzFE 482; UEW 303–304; Bereczki 1992: 42); B M *ner-mučaš*, UP *ńer-mučaš*, UJ *ner-mučaš*, JT *ner-müčaš* 'orrhegy'; CK *ner-nöryaš*, 'orrcimpa'; UJ *ner-nöryö*, K *ner-nöryä* 'orrcimpa'; UP *ńer-šuldĕr* 'orrcimpa'; B M UJ *ner-tün*, UP *ńer-tün*, JT *ner-tün* 'orrto' (Beke 1556).

A rokon nyelvi megfelelések alapján feltételezhető, hogy a szó eredetileg térszinformanév volt. Hasonló a m. *orr* jelentésfejlődése is (UEW 571), de a m. *domb* megfelelői között is találhatunk idevágó példát (UEW 896). A *domb* tetejét is jelenti.

39. *nur* 'arc, arcszín'

B *nur* 'arc, arcszín'. (Beke 1606).

A tatár (TatRS1.) *nur* 'sugár, fény, csillogás' jelentésű szó átvétele.

40. *ońćĕl* 'öl'

P B M U C Č *ońźĕl*, MK *ońźĕl*, JT *ońDZĕl*, JO K *andźĕl*, V *anDZĕl*. 1. 'eleje valaminek'; 2. 'első'; 3. 'előtte való'; 4. 'öl' (Beke 1681) | fi *otsa*, kar. *oćća* | est. *ots* | wotj. S *aź*, K G *aź*, *aź* | ? ung. *agy* < PFP **ońća* > őscser. **ońźĕ-* (UEW 339).

A testrésznév a szó első ('eleje valaminek') jelentéséből fejlődött.

41. *oŋ* 'mell'

P B M U C Č J V K *oŋ* K *oŋg* 'mell' (Beke 1687) < csuv. vir. *om* (ČLČ 85).

42. *oŋlaš* 'áll'

B MK U Č J V *oŋlaš*, P BJp. C *oŋðlaš*, M MM *oŋlas*, JP *oŋlakš*, K *oŋgðlaš* 'áll' (Beke 1694) | votj. *aŋles* | ostj. *ðŋəl* | wog. *ol'c*, *uləs* | ? ung. *áll* < PFU **oŋlɜ*> őscser. **oŋðlas* (MSzFE 82–83; UEW 341; Bereczki 1992: 46).

43. *paklaka* 'bokacsont'

B BJ *paklaka*, BJp *pakl'aka* 'bokacsont, a kéztön levő kiálló csont' B BJ *jol-paklaka*, BJp *d'ol-pakl'aka* 'bokacsont'; B *kit-paklaka*, BJp *kit-pakl'aka* 'kéztőcsont' (Beke 1754).

A tatár *bäkäl* 'ua.' átvétele. A cseremisiz szó keleti elterjedése is a tatár eredet mellett szól. A *-ka* képző csuvas eredetű (l. Bereczki 2002: 216–217), amely gyakran járul más eredetű szavakhoz is.

44. *panga* 'boka'

UP *panga* 1. falabda; 2. henger alakú fácska; 3. 'bokacsont' (Beke 1763).

A cseremisiz szó Beke adatai alapján ítélve elsősorban 'falabda' jelentésben van meg a cseremisiz nyelvterület legkeletebbi részén. A 'bokacsont' jelentés hasonlóság alapján történt névátvitel eredménye. Az orosz *panka* 'facsészé' lehet a cseremisiz szó forrása.

45. *parak* 'vagina'

P B M U C Č JT *parak*, JO V K *päräk* 'vagina (nem szűz)' (Beke 1766).

A csuvas **parak* átvétele (ČLČ 175). A kérdéses szó a mai csuvasból már vagy kiveszett, vagy egy ma már kihalt bolgár-török nyelvjárásból került át a cseremisizbe. A szót a mordvin, a votják és az osztják is átvette, mint Räsänen is utal rá a fent említett helyen.

46. *pätäk* 'női szeméremtest'

K *pätäk* 'női szeméremtest (szűz)' (Beke 1786.)

A szó mindenképpen török eredetű. Vö. tat. *pätäk*; *bätäk* 'ua.' (ČLČ 175). Viszont a cseremisizből csak a hegyi alyelvjárásból van rá adatunk, amely soha nem került kapcsolatba a tatárokkal. Továbbá a *t* sem magyarázható a tatárból, de a votják *pat'ak* 'ua.' alakban szintén megvan. Ez a szó is bizonyára bolgár-török eredetű a cseremisizben (Bereczki Gábor szóbeli közlése).

47. *parña* 'ujj'

P B JT K M U C Č *parña*; Jo JP V *pänä* 'ujj'. B U *jol-parña*; M *d'ol-barña*; JT *jol-barña*; K *jal-barña* 'lábujj'. B M U JT *kit-parña* 'kézuujj' (Beke 1771–1772) < csuv. vir. *porñe*, *porña purñe* (ČLČ 145).

B M UP *kokla parña* 'középső ujj' (Beke 840).

48. *páčâk* 'kislány nemi szerve'

CK *páčâk* Č *pâtâk*, *pâtik*, JT *pâtâk*, KK KN *pâtâk*, KA KJ KK KŠ KN *pâtik* 'kislány nemi szerve' (Beke 1852).

A cseremisiz alakváltozatok közül a *t*-t tartalmazók az eredetibbek. A *t* csak csuvas kölcsönzésekben szokott előfordulni. A votjákba is *t*-vel került át a szó *pitik* alakban (ČLČ 175).

49. *pâlâš* 'fül'

cser. P B M *pâlâš*, MK *piliš*, UP Usj. *pilâš*, UJ CŰ *pâlš*, CK JT *pâlâkš*, Č *pilâš*, ČN *pilîkš*, JO V *pâlâkš*, K *pâlâš* 1. 'fül' (Beke 1828); KN *pâlâš-kapčak* 'fülcimpa'; CK *pâlâš-koprak*, Č *pilâš-koprak* 'fülkagyló, fülcimpa'; UJ *pâlš-kopčâk* 'fülcimpa'; UJ *pâlš-nöryö*, K *pâlâš-nöryä* 'fülcimpa'; UP *pilâš-tüň*, UJ *pâlš-tüň*, JT *pâlâkš-tüň*, JO V *pâlâkš-tüň*, K *pâlâš-təň* 1. 'fültő (a fül mögött)' (UJT)', 2. 'halánték (JO K)' (Beke 1829) | lp.N *bællje* | mord.E *pil'e*, M *pil'a* | wotj. *pe'l* | syrj. *pe'l* | ostj. *pěl* | wog. *pi'l* | ung. *fül*, *figyel-*, *fülel-*; < PFU **peljä* (UEW 370–371).

A *-kš* (képző) (Bereczki 2002: 205), a *pâl* az eredeti tő.

50. *piša* 'férfi nemiszerve'

B UP USj. US *piša*, M *pišá*, UJ *pâsa*, JO *pâšä*, V *pâsä* 'a férfi nemi szerve' (Beke 1873).

A cseremisiz szó ismeretlen eredetű (UEW 345).

51. *poňâš* 'öl'

P B M U CŰ *poňâš*, MK *poňuš*, CK Č *poňâž*, J *poňâš*, V *poňuš*, K *poňgâš* 'kebel, öl' (Beke 1906-1907) | mord.E *pongo*, M *pov*, *pova* | lp.N *buoňâ ~ vuoňâ* | fi. *povi* | est. *põu* | wotj.–syrj. *pi*, *pij* | ostj. *puŋæl*, *põxæl* | wog. *põt*, *püt* < PFU **poňe(-sə)* > őscser. **poňâ-š* (SKES 616–617; UEW 395; Bereczki 1992: 51).

52. *puluš* 'váll, felsőkar'

P B *puluš*, M MM *pulus*, MK *pulüş*, U K *pulâš*, CŰ *pulš*, Č ČN *pülüş*, CK *pülükš*, JT JO *pulâkš*, V *pulükš* 1. 'váll'; 2. 'váltó, a váll csúcsa, vállizület, forgócsont, vállcsont' (P B M U C J V); 3. 'felsőkar' (Č) (Beke 1997) | mord. E *pulo*, M *pula* E *pulâkš* | syrj. *puli*, *puli-li*, *puli-pom*; < FP **pola* > őscser. **pulâ-kš* (ESK 232; UEW 704, Bereczki 1992: 53).

A *-kš* denom. nomenképző (Bereczki 2002: 205), amely a mord.E adat alapján ítélve már a finn-volgai korban hozzájárult egyes nyelvjárásokban a szóhoz.

53. *pun* 'szőr'

P B M U CŰ *pun*, CK Č J JP V *pŭn*, K *pĕn* 'szőr, toll, pehely, bolyh'. (Beke 1997–1998) fi. *puna* | est. *puna* | mord. E M *pona* | ostj. *pun* | vog. *pon*, *pun* | ung. (dial.) *fan*, *fon* < PFU **puna* 'haj, szőr' > őscser. **pun* (UEW 402; Bereczki 1992: 53).

54. *püyǎlmö* 'kis fiú bögyörője'

P B BJ *püyŭlmö*, BJp *püyŭlmä*, MK JP *püyŭlmö*, UP *püyǎlmǎ*, UJ CŰ *püyǎlmö*, JT *püyǎlmö*, JO *püyŭlmǎ* 1. 'fenyőtoboz', 2. 'kis fiú bögyörője' (Beke 2059) | ostj. V *pĕki*, DN *pāx*, Kaz. *paw*, Ko. *pōw* | vog. KM KO *pĕk*, P *pāk*, So. *pāk* | sam.Selk. TaU *pŭkă*, KeM *pŭqa*, Ty. *pŭka* < PU **pākz* > őscser. **püyǎlmǎ* (UEW 362).

55. *püj* 'fog'

P B M MK *püj*, U C Č J V K *pü* 'fog' (Beke 2061); KA *pĭ-wŭ*, UP *pirǎ-pŭ* 'szemfog', M *us-püj*, UJ CK *uš-pŭ*, JT *uš-pŭ* 'bölcességfog' (Beke 2062) | mord. E *pej*, *pev*, *peŋ*, M *pej* | fi. *püi* | est. *püi* | wotj.–syrij. *piń* | ostj. *pöŋk*, *peŋk* | wog. *pāŋ*, *pāŋk*, *puŋk*; | ung. *fog*; < PFU **piŋe* > őscser. **püj*; (MSzFE 208–209; UEW 382; Bereczki 1992: 55).

56. *püjǎdün* 'lányék, ágyék'

B MK *püjǎdün*, USj UJ *püŋün* 'lányék, ágyék' (Beke 2064).

A szó *püj* komponense a csuv. *pü* 'növés, test, szár' (Čuv.RSl.) átvétele. A jelentések közül a testrésznévvel a szár jelentés jöhet szóba. Azokban a nyelvjárási változatokban, amelyekben *püj* a szó alakja, a *j* másodlagosan alakult ki. A cseremiszi nyelvterület keleti vidékein minden egyszótagú CV alakú szó *j* végződést kap *i/ü* után akkor is, ha ez etimológiailag nem indokolt (l. Bereczki 1994: 57–58).

A *dün* komponens a *tün* 'tő' szóra vezethető vissza. Az összetétel szó szerinti fordítása 'szártő' lehetne magyarul, azaz az a hely, ahonnan a lábak kiágaznak.

56a. *püjǎdünǎš* 'deréktáj, ágyék'

P BJ BJp *püjǎdünŭš*, USj UJ *püǎdünǎš*, CK Č ČN *püǎdünšö*, JT *püǎdǎmZö*, JO *püǎdǎmšə*; US *püjǎdünš-wal* 'lányék, ágyék' (Beke 2065).

A szó az előzőnek névszóképzőkkel ellátott változata: -ǎš (l. Bereczki 2002: 191), ennek alakváltozata a -šö; -mšö; -mžö (l. uo. 201).

57. *šaklak* 'csukló, bokacsont'

UJ CK Č *šaklak*; 1. 'csukló, bokacsont'; P CK Č *šaklaka*, UJ *šaGlaka*, JT *šaklaka*, K *šäkläkä* 1. 'bütyök, bokacsont'. P *d'ol-šaklaka*, UJ *jol-šaGlaka*, JT *jol-šaklaka*, K *jal-šäkläkä* 'bokacsont'; P *kit-šaklaka*, K *kit-säkläkä* 'bütyök a csuklón'; K *parňa-säkläkä* 'bütyök, ízület az ujjon' (Beke 2282).

A *šaklak* szónak Beke szerint (uo.) van 'fatalp háncsbocskoron' jelentése is. Ez kapcsolatba hozható a csuvas (Ašm.) *šaklama* 'ua.' szóval. A csuvas *-ma* képző rendszerint igéből képez névszót, de *šakla-* ige nincs a mai csuvasban. Andreev (1957: 54) idéz néhány példát hangfestő szavakból képzett *-ma/-me* végződésű főnevekre is. Ebből talán kikövetkeztethető, hogy korábban szélesebb körű volt a szóban forgó képző funkciója. Az *-ak/-ek* szintén deverbális nomenképző a csuvasban (l. Andreev 1957: 50), de néhány szóban denominális nomenképzőként is megtalálhatjuk (l. Andreev 1957: 56) kicsinyítő funkcióban, ugyanakkor elég gyakori melléknévképző is ez a csuvasban (l. uo. 88.), a jelen esetben a melléknév főnevesülhetett is. Számunkra azok az esetek fontosak, amikor az *-ak/-ek* a *-ma/-me* képzővel váltakozik, pl. *šjɬma* 'nadrág' és a *šjɬtak* 'nadrágocska' (l. uo.).

Az *l* jésülése belső cseremisiz fejlődés eredménye. Emellett szólnak Vasil'ev jésítetlen *l*-t tartalmazó *šaklak* és *šäkläkä* adatai. A cseremisizben előfordul néha motiválatlan jésülés is, pl. UJ J *okna* ~ KŠ *okna* 'ablak' (Beke 1652) < or. *okno*. A tárgyalt szó valószínűleg nem a csuvasból, hanem egy kihalt bolgár-török nyelvjárásból került a cseremisizbe.

58. *šile* 'derék'

M MM *šile*, MK *šilə*, UP Ušj. US *šil* 'derék' (Beke 2379) cser. P B UJ JT *šäläž*, UP *šiläž*, JO V *šäläž*, (Wichm) M *šil'e* | lp.N *čiel'ge* | fi. *selkä* | est. *selg* < PFV **šelkä* > őscser. **šil* (SKES 995–996; UEW 772; Bereczki 1992: 61).

A *-ž* képzős alak belső cseremisiz fejlődés eredménye. Ugyanezt a kettősséget találjuk a cseremisiz *erđe* ~ *örđöž* szóban (l. fentebb).

59. *šinča* 'szem'

P B M U CÜ *šinča*, CK Č *šōnča*, JT *šōnca*, JO V KN KŠ *šanžä*, KA KJ *šanžä* 'szem' (Beke 2382–2385) | mord.E *selme*, M *šelmä* | lp.N *čäl'bme* | fi. *silmä* | est. *silm* | wotj. *šin*, *šim* | syrj. *šin* | ostj. *sem* | wog. *šäm*, *sam* | ung. *szem* | jur.sam. *sew* < PU **šilmä* > őscser. **šinža* (MSzFE 579; UEW 479; Bereczki 1992: 62).

A *šinča* szóban a *-ca/-ča* képző, tehát az őscseremisiznek egy korábbi szakaszában **šim* < **šim* lehetett a szó hangalakja. Ugyanolyan hangfejlődést találunk benne, mint a PFU **kolme* > cser. *kum* 'három' esetében.

60. *šüj* 'nyak'

P B M MK *šüj*, U C Č J V K *šü*, 1. 'nyak' (Beke 2595–2596) | mord.E *šive*, *šivä*, M *sivə* | lp.N *čæbět* | fi. *sepä* | est. *seba* | wotj. *šies* | syrj. *ši-keč*; *šijes* | ostj. *säwəl*, *sapət*, *sapəl* | wog. *šip* < PFU **šepä* > őscser. **šüj* (SKES 1000–1001; UEW 473–474; Bereczki 1992: 72).

60a. *šüaş* 'nyak'

Uj JT *šüaş* 'nyak' (Beke 2596).

Az *-aş* denominális nomenképző (Bereczki 2002: 191–192).

61. *šüryö* 'arc'

P B M UJ Č *šüryö*, MK *šüryö*, UP *šüryö*, Č JT *šüryö*, JO V *šüryü*, K *šaryə* 'arc' (Beke 2626–2627).

A szó eredete ismeretlen.

62. *saŋga* 'homlok'

P B Jp UJ CK CČ JT Č *saŋga*, B BJ M MK UP USj *saŋga*, JO *sängä*, V *sängä* 'homlok' (Beke 2170); B *saŋga lopka* 'homlok' (Beke 1293).

A cseremisz szó az azonos jelentésű csuvas (ČuvRSI.) *šamka* szó átvétele. Az átvétel idején a csuvasban még nem zajlott le az *ŋ* > *m* hangváltozás.

63. *šowo* 'tenyér'

B BJ M *šowo*; B Jp UJ CK Č *sowo*; Up US *šowə*; US *sowə* 1. 'tenyér (összeszorított ujjakkal)' (Beke 2211).

A cseremisz szó a csuvas (ČuvRSI.) *šupo* 'pofon'jelentésű szó átvétele. Beke a 'pofon' jelentést a cseremisz szó második jelentéseként közli, így lehet, hogy a 'tenyér' jelentés belső cseremisz fejlődés eredménye.

64. *tărək* 'pénisz, bogyörő, kisfiú nemi szerve'

C Č JT *tărək* JO V K T *tərək* 'pénisz (JT K) bogyörő, kisfiú nemi szerve (C Č JO V)' (Beke 2755).

A cseremisz szó összefügg az azonos jelentésű csuvas *tərək* szóval, de hangtani okokból nem lehet ennek az átvétele, hanem valamilyen változatáé.

65. *towək* 'térdkalács, könyökcsont'

P B USj. *towək* 'térdkalács, könyökcsont'; vö. P B *kiŋer-towək* 'a könyök csúcsa'; USj. *kiŋel-wuj-towək* 'könyök csúcsa'; P BJ USj. CŰ *pulwuj-towək*; B *pulwuj-dowək* 'térdkalács' (Beke 2770).

A tatár *tubyk* 'térdkalács' szó átvétele (TLČ 70).

66. *tömök* 'férfi nemi szerve'

Č *tömök* 'a férfi nemi szerve' (Beke 2832).

Ismeretlen eredetű szó.

67. *tup* 'hát'

P B M U CÜ K *tup*, CK Č JT JO V *tüp* 'hát' (Beke 2897–2898) | votj. *tijir*, *tābār* | ? ung. (dial.) *top*, *tomp*, *tompor* < PFU **tuppz*> őscser. **tup* (MSzFE 638; UEW 538, Bereczki 1992: 79).

M *süj-tup* 'nyakszirt' (Beke 2595).

68. *türwö* 'ajak'

P B M UJ CÜ CK *türwö*, MK *türwö*, UP *türwê*, Č JT *türwö*, JO V *türwü*, K *tərwa* 'ajak' (Beke 2983) B *ülül türwö*, UP *ülül türwê*, JT *ülül-türwö*, K *ül-ðərwa* (Beke 2984) | mord.E *turva*, M *torva* | fi. *turpa* | votj. *tārpê* | syrj. *tīrp*, *torp* < PFP **turpa* > őscser. **türwê* (SKES 1426; UEW 801; Bereczki 1992: 80).

69. *upša* 'száj'

P B M U US *upša*, CÜ *umša*, CK Č KJ *šma*, ČN *ušma*, JT *šūma*, JO JP V *ūmša*, KA *šđma* 'száj' (Beke 3259).

Ismeretlen eredetű szó, bár az UEW (493) a m. *száj* szóval, viszont ez az egybevetés nagyon bizonytalan, mert nem tudjuk, hogy melyik cseremiszi adat az elsődleges.

70. *ümä* 'száj'

P B *ümä*, M *umä*, USj UJ C *üma* (gyny.) 'száj' (Beke 3310).

A szó votják kölcsönzés (Bereczki 1992: 127), amit a szó keleti elterjedtsége is alátámaszt.

71. *wādê* 'nyakszirt, tarkó'

JO *wādê*, V *wat* (Beke 91); JO *tī-wādê*, V *tī-wat* (Beke 2760).

A *tī*- azonos a cser. *ti*, *tij* 'tetű' szóval (Beke 2760). A *wādê* szó eredete ismeretlen.

72. *wače* 'váll'

P Bjp. UJ Č *wače*, B BJ M *wače*, MK UP Usj. US *wáčê*, CÜ *wač*, JT *wace*, JO *wäca*, V *wöcö* 'váll' (Beke 114–115) < syrj. I *voč-lj* (?); *voč-lj*; VO I VU *vočlj* (Bereczki 1964: 387, Bereczki 1992: 113).

Bereczki részletesen kifejti (l. ih.), hogy a cseremiszi szó első szótagi *a*-ja miatt csak permi kölcsönzés lehet.

73. *wuj* 'fej'

KB U B *wuj* 'fej'| fi. *oiva* | est. *oim, uim* | lp.N *oai've* | mord.M *ujf'e-* || jur.sam. *ŋäewa* < PU **ojwa* > őscser. *wuj*; (UEW 336–337, 543).

Az uráli etimológia általában elfogadott, de ez akkor lenne helyes, ha a cseremiszből lenne *w* protézis. Erre azonban egyetlen biztos példa sincs. A cseremiszből éppen ellenkezőleg, a szókezdő *w* elmaradása jellemző labiális magánhangzó (elsősorban *u, ü*) előtt. Ez történik részben vagy egészében a következő szavakban: cser. *uryem* 'varr' < **worke-* (l. UEW 584–585); cser. *ü, üj* 'vaj' < **woje* (l. UEW 750).

Irodalom

- Agyagási, Klára (2000), Der Sprachliche Nachlaß der Spät-Gorodec Bevölkerung in der tschuwaschischen und marischen Mundarten. FUD 7: 3–24.
- Andreev, N. I. [Андреев, Н. И.] (1957), Имя существительное; Имя прилагательное. In: Материалы по грамматике чувашского языка I. Чувашское Книжное Издательство, Чебоксары. 5–106.
- Ašmarin, N. I. [Ашмарин, Н. И.] (1898), Материалы для исследования чувашского языка. Казань.
- Bereczki Gábor (1964), Etimológiai megjegyzések. NyK 66: 385–388.
- Bereczki Gábor (1977), Permi–cseremiszből lexikális kölcsönzések. NyK 79: 57–77.
- Bereczki, Gábor (1992), Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte II. SUA 34.
- Bereczki, Gábor (1994), Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte I. SUA 35.
- Bereczki Gábor (2002), A cseremiszből nyelv történeti alaktana. Studies in Linguistics of the Volga-Region Supplementum I. Debrecen.
- BTLU = Gombocz, Zoltán (1912), Die Bulgarisch-Türkischen Lehnwörter in der Ungarischen Sprache. SUST 30.
- ČLČ = Räsänen, Martti (1920), Die Tschuwassischen Lehnwörter im Tschere-missischen. SUST 48.
- ČRSI. = Sirotkin, M. Ja. (szerk.) [Сироткин, М. Я. (ред.)] (1961), Чувашско–русский Словарь. Москва.
- ESK = Lytkin, V. I. – E. S. Gulajev [Лыткин, В. И. – Гулаев, Е. С.] (1970), Краткий этимологический словарь коми языка. Издательство Наука, Сыктывкар.
- FUV = Collinder, Björn (1955), Fenno-Ugric Vocabulary. An etymological Dictionary of the Uralic Languages. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Gordeev, F. I. [Гордеев, Ф. И.] (1985), Историческое развитие лексики марийского языка. Марийское Книжное Издательство, Йошкар-Ола.
- MNySz = Beke Ödön (1997–2002), Mari nyelvjárás szótár 1–9. Közzéteszi Pusztay János, Újraszerkeszti Bereczki Gábor. BDTF Uralisztikai Tanszék, Szombathely.
- Paasonen, H. (1948), Ost-Tschere-missisches Wörterbuch. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.

TLČ = Räsänen, Martti (1923), Die Tatarischen Lehnwörter im Tscheremissischen. SUST 50.

Vachrušev, V. M. (szerk.) [Вахрушев В. М. (ред.)] (1966), Татарско–русский Словарь. Издательство Советская Энциклопедия, Казань – Москва.

Vasiľev, V. M. [Васильев, В. М.] (1928), Ўпымарий. Марий мутер. СССР Калык-влак савыктыв. Моско.